

Етапи розвитку міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій

С. В. Ситнік

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: mobilsvetik2000@meta.ua

Paper received 05.11.19; Accepted for publication 20.11.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-209VII86-16>

Анотація. Стаття присвячена розвитку міжособистісної взаємодії представників соціономічних професій. В ході теоретичного дослідження були виявлені такі етапи розвитку міжособистісної взаємодії як: контакт, комунікація, взаємовідносини і спільна діяльність. На етапі контакту відзначається психологічний механізм у розвитку цього контакту, який проявляється в тому, що він може зупинитися за зовнішніми або внутрішніми причинами. При цьому якщо не всі його етапи були пройдені, то в цьому випадку повторний контакт починається з другого або третього, тому що результати першого або другого етапів вже були сприйняті і особистість переходить до завершального етапу первинного контакту. Показані мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольові компоненти, які проявляються на всіх етапах міжособистісної взаємодії у представників соціономічних професій.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, контакт, комунікація, взаємовідносини, сумісна діяльність.

Вступ. Розвиток суспільства характеризується змінами у соціальній, економічній та політичній сферах. Це вимагає вдосконалення міжособистісної взаємодії на різних рівнях діяльності та спілкування, зокрема, фахівців соціономічних професій. Дослідження проблеми міжособистісної взаємодії має значення для оптимізації сумісної діяльності, прийняття рішень в складних професійних ситуаціях, подолання міжособистісних конфліктів, налагодження ділових та міжособистісних стосунків. Актуальність проблеми розвитку міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій зумовлена суттєвими факторами як теоретичного так і практичного характеру, крім того, міжособистісна взаємодія є суттєвою умовою досягнення успіху в соціономічних професіях. Питання міжособистісної взаємодії розглядалися в дослідженнях вітчизняних психологів (В.С. Агеєв, Б.Г. Ананьєв, Г.М. Андрєєва, О.О. Бодальов, Б.Ф. Ломов, та ін.) У роботах цих авторів міжособистісна взаємодія розглядається в якості складової частини спілкування. У зарубіжній психологічній науці (М. Аргайл, Е.Берн та ін.) основна увага приділяється поведінковим аспектам феномена «інтеракція», його структурним компонентам і механізмам. В.М. Куніцина, Н.В. Казарінова, В.М. Погольша та інші автори виділяють критерії або умови міжособистісної взаємодії [2].

Водночас концептуальні особливості міжособистісної взаємодії потребують свого подальшого вивчення, що обумовило мету нашого дослідження, яка полягала у вивченні етапів розвитку міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій. Завдання дослідження: 1) проаналізувати спеціальну літературу з проблеми дослідження; 2) теоретичне обґрунтувати етапи розвитку міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій; 3) розкрити компоненти міжособистісної взаємодії

Огляд публікацій. Розпочнемо з розгляду поняття «взаємодія». Це поняття досліджується не тільки в психології, але і у філософії. З'ясування філософської сутності взаємодії виступає методологічною основою для розуміння взаємодії на рівні психології. В довідковій літературі взаємодія визначається як «процес взаємного впливу тіл один на одного, будь-який зв'язок і відношення між матеріальними об'єктами і явищами, підкреслюється, що у будь-якій цілісній системі взаємодія виступає як таке відношення, в якому причина і наслідок постійно змінюються місцями» (Філософський словник, 1975, с. 59).

Під час взаємодії відбувається поєднання частин в певну цілісність. В цілісній системі взаємодія передбачає впливи об'єктів один на одного, завдяки цьому вони змінюються. Тобто, взаємодія є умовою розвитку цих об'єктів (Філософський словник, 1991). Взаємодія виступає як форма зв'язку. Під час якого матеріальні явища взаємообумовлюють і переходять один в одного (Р.А. Аронов, 1982; В.Н.Князєв, 1981; В.Н.Чусовитін, 1991).

У філософії вивчається взаємодія, але є різні погляди на зміст цього поняття. Аналіз філософської літератури дозволив визначити декілька аспектів у тлумаченні поняття «взаємодія»: онтологічний аспект (А.Н.Авер'янов); логіко-гносеологічний аспект (І.І.Жбанкова; універсальна аспект (О.В.Чернишов). Інший підхід до розуміння взаємодії полягає в тому, що це є «діалектична єдність боротьби і сприяння» (А.Н. Авер'янов, 1979, с.21). Боротьба та сприяння (співробітництво) періодично змінюється один на одне у процесі взаємодії. Тобто, сторони, які взаємодіють знаходяться в єдності. Ця єдність не виключає протиріч та боротьби (А.Н. Авер'янов, 1979). У логіко-гносеологічному аспекті розгляду взаємодії вона характеризується як універсальна форма зв'язку, під час якого відбувається одночасна і двохстороння дія двох або більшої кількості систем одна на одну (І.І.Жбанкова, 1991, с.38). Також важливо розуміти взаємодію процесуально, тобто, мати на увазі, що це тим часова система, тому треба позначати начало взаємодії, етапи і тенденції її розвитку.

Взаємодія є предметом різних психологічних досліджень. Так, в концепції взаємодії Дж. Міда виокремлюються стадії її розвитку. А саме, імпульс, перцепцію, маніпуляцію, консуммацію (споживання). За цими стадіями відбувається поповнення досвіду суб'єктів взаємодії, а також своєрідна перебудова зміщення ціннісних і смислових акцентів. Розглядаючи структуру взаємодії Б.Ф.Паригін, в якості основ-

них її складових виділив кооперативну діяльність, інформаційні зв'язки, взаємовплив, взаємовідношення та взаєморозуміння. У подальшому ця точка зору отримала свій розвиток у роботах таких психологів як Г.М.Андреєва, О.О.Бодальов, Я.Л. Коломинський, Б.Ф.Ломов, М.М. Обозов та ін.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи природу міжособистісної взаємодії, зазначимо, що специфічними формами взаємодії є міжособистісне взаємовідношення і міжособистісне спілкування [3]. Взаємодія людей завжди передбачає їх відношення один до одного. Розвиток відношень залежить від самих індивідів, від умов ситуації і соціального строю, від наступної трансформації контактів та результатів сумісної діяльності. В цілому, проблема міжособистісної взаємодії є актуальною і перспективною для розробки.

Згідно другого завдання дослідження розглянемо етапи міжособистісної взаємодії фахівців соціономічних професій. Термін «соціономічні професії» використовується у наукових дослідженнях останніх років багатьма науковцями. До цієї групи професій дослідники відносять ті, що, згідно з класифікацією Є.О. Климова, входять до типу «людина-людина». Зауважимо, що особливістю цих професій є переважання в трудовій діяльності ситуації міжособистісної та ділової взаємодії. Міжособистісна взаємодія це інтеграційний процес взаємовпливу суб'єктів сумісної діяльності, яка виникає на основі спілкування та взаємостосунків. Міжособистісна взаємодія розпочинається з контакту, в якому можна виділити три етапи (див. рис. 1).

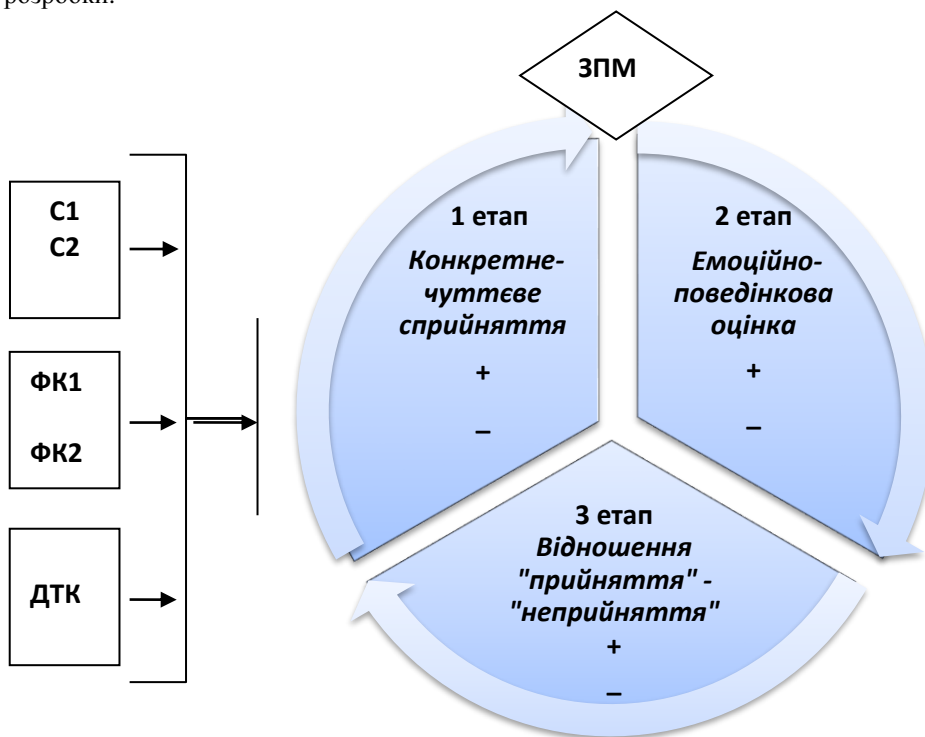

Рис. 1. Механізм розвитку контакту

Примітка: ЗПМ – започаткування особистісної мети; C1 – ситуація мимовільного контакту; C2 – ситуація мотивованого контакту; ФК1 – форма візуального контакту; ФК2 – форма вербального-поверхового контакту; ДТК – детермінанти контакту; «+» - успішне проходження етапу; «-» - не проходження контакту.

Перший пов'язаний з конкретно-чуттєвим сприйняттям зовнішнього вигляду, особливостей поведінки іншої людини. Зазвичай при цьому домінують емоційно-поведінкові реакції індивідів один на одного. Ці реакції складають другий етап розвитку. Завершується первинний контакт визначенням власної позиції «прийняття» або «неприйняття» людини для подальшого спілкування. Цей результат первинного контакту проявляється в жестах, інтонації, погляді та ін.

Психологічний механізм у розвитку первинного контакту спостерігається у тому, що він може припинитися через зовнішні або внутрішні причини, і при цьому не всі його етапи будуть пройдені. Тоді наступний контакт з цією ж людиною розпочинається з другого або третього етапу. Це пояснюється тим, що результати першого або другого етапів вже були сприйняті та усвідомлені людиною і вона може пе-

реходити до завершального етапу первинного контакту.

Під час первинного контакту виділяються ситуації мимовільного та мотивованого контакту. Серед його форм виокремлюються візуальний, вербально-поверховий та тілесний контакти.

В якості психологічних детермінантів у розвитку контактів виступають індивідуально-психологічні особливості контактуючих людей, а також конгруентність, яка вказує на підтвердження взаємних рольових очікувань, співзвучність переживань учасників контакту, тощо. На цьому етапі розвитку міжособистісної взаємодії започатковується особистісна межа, яка коректується у подальшій комунікації.

Якщо результатом первинного контакту є прийняття іншої людини, тоді з'являється можливість для розвитку комунікації з нею. Етапами цього процесу є

пошук узгодження мотивів та цілей комунікації; і знаходження консенсусу або припинення комунікації.

Під час комунікації спостерігається наступні її типи: імперативний, маніпулятивний, діалогічний. На цьому етапі з'являється чітко окреслена межа комунікації.

Психологічними детермінантами розвитку комунікації передусім виступають соціальний та емоційний інтелект. Розвиток комунікації веде до формування взаємостосунків. Це формування відбувається за наступними формами. Діалогова, яка розподіляється на приятельську та товариську. Особистісна - виявляється в дружніх та близьких стосунках. В залежності від форми встановлюється межа взаємостосунків. Психологічними детермінантами виступають: когнітивна емпатія, емоційна емпатія, конативна емпатія, міжособистісна сумісність, Я-концепція, міжособистісна привабливість, симпатія - антипатія, ідентифікація.

Досягнення достатнього рівня взаємостосунків означає появу можливості побудови сумісної діяльності, яка відбувається за такими етапами: вибір мети, узгодження мотивів, виконання сумісної діяльності для досягнення мети, отримання результатів, досягнення взаєморозуміння. Важливою характеристикою сумісної діяльності є її стиль. Виокремлюються такі стилі як: авторитарний, колегіальний, ліберальний. Детермінантами сумісної діяльності виступають: ціннісно-смілова єдність, сумісність, спрацьованість, індивідуально-організаційні здібності.

Таким чином, розвиток міжособистісної взаємодії проходить 4 етапи: контакт, комунікація, взаємостосунки та сумісна діяльність. На кожному етапі можливо просування в позитивному напрямку розвитку, а може з тих чи інших зовнішніх або внутрішніх причин не відбутися розвиток міжособистісної взаємодії.

Третє завдання дослідження стосується компонентів міжособистісної взаємодії, які забезпечують функціонування в цілому всіх етапів взаємодії. Це такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, і емоційно-вольовий. У міжособистісній взаємодії фахівців соціономічних професій умовно виділено три компонента: мотиваційний, когнітивний і емоційно-вольовий. Мотиваційний компонент являє собою потреби, мотиви, інтереси, відношення, що пов'язані з метою взаємодії. Когнітивний компонент взаємодії міститься у здійсненні комунікації під час якої відбуваються інформаційні процеси та пізнання учасників взаємодії один одного. Емоційно-вольовий компонент забезпечує регуляцію поведінки учасників взаємодії завдяки активізації емоційних та вольових процесів.

Зазначені компоненти виявляють себе у процесах, які носять мотиваційні, когнітивні та емоційно-вольові характеристики. Наприклад, мотиваційно-вольова взаємодія, обмін, передача та сприйняття інформації, організація взаємодії, емоційне та вольове супроводження цих процесів. Ці процеси здійснюються за допомогою певних психологічних механізмів та засобів і супроводжується проявом ряду ефектів. В якості зовнішніх умов виникнення та перебігу міжособистісної взаємодії виступають цілі і задачі професійної діяльності фахівців соціономічних професій, конкретні ситуації взаємодії. В якості внутрішніх

умов виступають особистісні особливості сторін, які взаємодіють.

Аналіз змісту психологічних компонентів міжособистісної взаємодії працівників соціономічних професій засвідчив, що мотиваційний компонент взаємодії на рівні процесів виявляється через зв'язок мотивів і цілей учасників взаємодії. Когнітивний компонент міжособистісної взаємодії пов'язаний з взаємопізнанням, сприйняттям та оцінкою партнерів по спілкуванню, що виступає основою для відпрацювання і корекції власної поведінки в ситуації міжособистісної взаємодії. Когнітивний компонент відіграє важливу роль для налагодження взаєморозуміння під час сумісної діяльності, яка є етапом розвитку міжособистісної взаємодії.

Наступний компонент взаємодії висвітлює проблему регуляції поведінки і називається емоційно-вольовий. Поведінку до відношення іншого розглядаємо як складову частину міжособистісної взаємодії. При цьому спостерігаються емоційні та вольові процеси регуляції поведінки. В якості психологічних механізмів виступають: наслідування, атракція, емпатія, віддзеркалювання, поляризація, компенсація дії. Психологічними засобами є стратегії, тактики поведінки, емоції, стани, переживання. Під час емоційно-вольової регуляції спостерігається такі ефекти як підкріплення, симпатія, антипатія, зміна дій. Функція зворотного зв'язку виявляється в регуляції поведінки і дій особистості, усунення фрустрації, зниження напруження. Результатами ефективної міжособистісної взаємодії, на рівні емоційно-вольового компоненту, є близькість емоційного та поведінкового реагування на засоби досягнення цілей сумісної діяльності. Таким чином, міжособистісна взаємодія відбиває зовнішній план відношень особистості до оточуючих її людей. Компонентами цієї взаємодії є мотиваційний, когнітивний та емоційно-вольовий. Мотиваційний компонент забезпечує мотиваційно-цільову взаємодію. Когнітивний компонент виявляє себе через перцептивний та комунікативний аспекти взаємодії, емоційно-вольовий через поведінковий та емоційний.

Внутрішньою основою міжособистісної взаємодії є інтерес, довіра до іншого, образ іншого, установки та очікування певної поведінки, емоційні реакції на інших. Міжособистісна взаємодія формується під час спілкування, побудови відношень та здійснення сумісної діяльності. Таким чином, міжособистісна взаємодія у своєму розвитку проходить 4 етапи: контакт, комунікація, взаємостосунки та сумісна діяльність. Компонентами, що забезпечують цю взаємодію є мотиваційний, когнітивний і емоційно-вольовий.

Висновки. Міжособистісна взаємодія це інтеграційний процес взаємовпливу суб'єктів сумісної діяльності, яка виникає на основі спілкування та взаємостосунків. Проходження таких етапів як контакт, комунікація, взаємовідносини і спільна діяльність веде до поступового зростання рівня міжособистісної взаємодії. Контакт – це перша зустріч людей і проходить 3 етапи: конкретно-чуттєве сприйняття; емоційно-поведінкова оцінка; «прийняття» або «неприйняття» людини для подальшого спілкування. Успішне проходження є умови для початку комунікації. Психологічними детермінантами розвитку комунікації пере-

дусім виступають соціальний та емоційний інтелект. Розвиток комунікації веде до формування взаємостосунків. Це формування відбувається за формами. В залежності від форми встановлюється межа взаємостосунків. Психологічними детермінантами виступають: когнітивна емпатія, емоційна емпатія, конативна емпатія, міжособистісна сумісність, Я-концепція, міжособистісна привабливість, симпатія - антипатія, ідентифікація. Досягнення достатнього рівня взаємостосунків визначає появу можливості побудови сумісної діяльності, яка відбувається за такими етапами:

вибір мети, узгодження мотивів, виконання сумісної діяльності для досягнення мети, отримання результатів, досягнення взаєморозуміння. Важливою характеристикою сумісної діяльності є її стиль. Виокремлюються такі стилі як: авторитарний, колегіальний, ліберальний. Детермінантами сумісної діяльності виступають: ціннісно-смыслова єдність, сумісність, спрацьованість, індивідуально-організаційні здібності. Компонентами, що забезпечують цю взаємодію є мотиваційний, когнітивний і емоційно-вольовий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: Социальные психологические проблемы. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 240 с.
2. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение: Учебник для вузов. - СПб.: Питер, 2001. - 544 с.
3. Обозов Н.Н. Психология межличностного взаимодействия: Дис. д-ра психол. наук: 19.00.05./Н.Н. Обозов - Ленинград, 1979. - 380 с.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування. –К.: Либідь, 2004.- 576 с.
5. Познание человека человеком (возрастной, гендерный, этнический и профессиональный аспекты)/Под ред. А.А. Бодалева, Н.В. Васиной. – СПб.: Речь, 2005. – 324 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Ageev V. S. Mezhrupovoe vzaimodejstvie: Social'nye psihologicheskie problemy. – М.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1990. – 240 s.
2. Kunicyna V.N., Kazarinova N.V., Pogol'sha V.M. Mezlichnostnoe obshhenie: Uchebnik dlja vuzov. - SPb.: Piter, 2001. - 544 s.
3. Orban-Lembrik L.E. Social'na psihologija: Pidruchnik: U 2 kn. Kn.1: Social'na psihologija osobistosti i spilkuvannja. –К.: Libid', 2004.- 576 s.
4. Poznanie cheloveka chelovekom (vozrastnoj, gendernyj, jetnicheskij i professional'nyj aspekty)/Pod red. A.A. Bodaleva, N.V. Vasinoj. – SPb.: Rech', 2005. – 324 s.
5. Obozov N.N. Psihologiya mezhlichnostnogo vzaimodeystviya: Dis. d-ra psihol. nauk: 19.00.05./N.N. Obozov - Leningrad, 1979. - 380 s.

Stages of development of interpersonal interaction of specialists of socionomy professions

S. V. Sytnik

Abstract. The article is devoted to the development of interpersonal interaction of representatives of socionomy professions. In the course of a theoretical study, such stages of the development of interpersonal interaction as contact, communication, relationships and joint activities were identified. At the contact stage, a psychological mechanism is observed in the development of this contact, which manifests itself in the fact that it can stop for external or internal reasons. Moreover, if not all of its stages have been completed, then in this case, repeated contact starts from the second or third, because the results of the first or second have already been perceived and the person proceeds to the final stage of the initial contact. Motivational, cognitive, emotional-volitional components are shown that are manifested at all stages of interpersonal interaction in representatives of socionomic professions.

Keywords: *interpersonal interaction, contact, communication, relationships, joint activity.*